

IRAAGI SÜNDMUSI KAJASTAV DISKUSSIOON AJALEHES POSTIMEES

KAREN KULDNOCK

I. Sissejuhatus

Siinne artikkel keskendub Iraagi sündmuse kajastava diskussiooni analüüsimisele ajalehes Postimees. Praegu Eesti ühiskonnas peaaegu puudub diskussioon selle üle, milleks ja kuidas sõja teemal seisukohti väljendatakse. Sellele on viidanud KVÜÕA toimetistesarjas ilmunud artiklis ka Siret Rutiku.¹ Mujal maailmas, pikema demokraatia ja suuremate sõjaliste kogemustega maades on selleteemaline diskussioon märksa laiaulatuslikum. Eesti kaitseväes peetakse kaitseväge ja kaitseväelaste keelest rääkides silmas eelkõige oskuskeelt. Sellele, milleks ja kuidas seisukohti väljendatakse, tähelepanu ei pöörata.

Siinse artikli eesmärk on vaadata, kuidas peegeldab ajalehekeel Iraagi küsimust erineva eluvaldkonna esindajate vaatepunktidest, missuguse seisukoha võtavad Iraagi konflikti suhtes Eesti ajakirjanikud, poliitikud ja avaliku elu tegelased. Artiklis jälgitakse, missuguseid retoorilisi võtteid nad kasutavad oma argumentatsiooni tugevdamiseks, kuidas nende suhtumine väljendub keelekasutuse kaudu.

Uurimismeetodiks on funktsionaalne tekstianalüüs, konkreetselt toetatakse Halliday süsteemfunktsionaalsele teooriale,² mille järgi keele kirjeldus on väljendusvõimaluste süsteemi kirjeldus ja tekstianalüüs

¹ S. Rutiku. Kuidas rääkida sõjast? Mõtisklus militaarkeelest. — KVÜÕA toimetised, nr 2, 2003. Lk 161.

² M. A. K. Halliday. An Introduction to Functional Grammar. London: Arnold, 1994.

kujutab endast keeleliste valikute analüüsi. Teksti konstrueerides valib keelekasutaja olemasolevast süsteemist oma eesmärkidele ja hoiakutele vastavad keelendid ja loob nii teatud tähendustega tekstimaailma.³

Ajakirjandus on väli, mille kaudu levitatakse ideid ja kehtestatakse ideoloogiaid. Iga tekst moodustab selles väljas “tähenduste pilve”, mis omakorda on osa semioosisest ehk märgiprotsessist. Tekstile on iseloomulik see, et lisaks sellele, mida seal objektiivselt ja ühemõtteliselt väljendatakse, on tekstis alati ka midagi subjektiivset ja mitmemõttelist.⁴ Seega ei ole ajalehetekstid mitte üksnes spontaansed lausumisaktid, vaid sihipärase retoorika ja teadlikult valitud argumentatsiooniga veenmise vahendid. Prantsuse sotsioloog Pierre Bourdieu on seisukohal, et ajakirjandustekstides tähendab millegi nimetamine nähtavaks tegemist, loomist, eksisteerivaks muutmist. Sõnade kaudu võtab teksti looja endale vastutuse, sest sõnad loovad asju, tekitavad fantaasiaid, hirme, foobiaid või lihtsalt vääri ettekujutusi.⁵

Viimaste aastate jooksul on meediakeel oluliselt muutunud. Veel mõned aastad tagasi kohtas ajalehetekstides harva ja juhuslikult sellist sõna nagu *terrorism*. Nüüd ei möödu päevagi, kui ei näeks ajalehtedes väljendeid *rahvusvaheline terrorism*, *võitlus terrorismi vastu* jne. Maailm meie ümber on muutunud ja ka meedia on hakanud keele kaudu looma maailmast teistsugust tegelikkust kui varem.

Siinse artikli uurimisobjektiks on ajalehes Postimees 2003. aasta algul avaldatud järgmiste autorite arvamustekstid: literaat Enn Soosaar (“Lihtne lahendus ei lahenda”, 3. märts 2003), humanitaarinstituudi õppejõud Daniele Monticelli (“Eurooplased sõja vastu”, 4. veebruar 2003), humanitaarinstituudi õppejõud Mihhail Lotman (“Eurooplased sõja vastu?”, 12. veebruar 2003), politoloog Eiki Berg (“Sõda probleeme ei lahenda”, 15. veebruar 2003), Postimehe ajakirjanik Kadri Liik (“Halva diplomaatia kurb tulemus”, 19. märts 2003), vabakutseline tõlkija ja ajakirjanik Marek Laane (“Sõja miks?”, 20. märts 2003), kolumnist Indrek Tarand (“Kaotatud

³ R. Kasik. Funktsionaalse tekstianalüüsi eri suunad. — R. Kasik (toim), Tekstid ja taustad II. Tekstianalüüsi vaatepunkte. Tartu, 2003. Lk 8.

⁴ M. Lõhmus. Kust otsida meediatekstide sotsiaalset põhja?: <http://www.folklore.ee/pubte/meedia>, 1.11.2004.

⁵ P. Bourdieu. Televisioonist. Tallinn: Perioodika AS, 1999. Lk 15–16.

võimalus ja võimalus kaotada”, 21. märts 2003) ja TPÜ professor Voldemar Kolga (“Eestlaste piinlik vaikumine”, 25. märts 2003).

2. Argumenteerimine

Iga autor hakkab looma oma tekstiga teatud tekstivälist tegelikkust, liigitab asju, sündmusi ja isikuid mingitesse kategooriatesse. Teatud eseme, sündmuse, objekti nimetamine mingil viisil vormib selle sündmuse, isiku millekski, millel on teatud omadused (hea/halb, tõsiselt võetav/ tähtsusetu jne). Need kategooriad määratlevad mingeid toiminguid, mida saab nimetada kas tavapäraseks või ebatavalisteks, heaks kiidetuteks või süüdistavateks.⁶ Selle kaudu omakorda, kuidas teksti autor sündmusi, esemeid, isikuid kategooriatesse liigitab, väljendub tema suhtumine.

Analüüsitavates artiklites võetakse Iraagi sündmuste suhtes mingi seisukoht, ollakse kas sõja suhtes eitaval positsioonil või leitakse, et Saddam Hussein tuleb võimult kukutada. Näiteks Enn Soosaar ja Mihhail Lotman on selgelt Ameerika Ühendriikide poolel, nende tekstid on ka kujundlikud ja emotsionaalsed. USA poolel on ka Kadri Liik, kuid tema artikkel põhineb neutraalsemal analüüsil. Selgelt sõjavastane on Daniele Monticelli tekst. Puhkeva sõja ja Ameerika Ühendriikide “sammude” vastu on ka Eiki Berg, Marek Laane, Indrek Tarand ja Voldemar Kolga, kuid nende arvamus on rohkem teksti sisse peidetud ja tuleb ridade vahelt välja lugeda. Kõigile artiklitele on iseloomulik see, et selles konfliktis püütakse Eestit mingile positsioonile paigutada, vastandatakse Vana ja Uus Maailm ning vastavalt oma tõekspidamistele leitakse, et Eesti peaks olema kas Euroopa või Ameerika Ühendriikide poolel.

⁶ A. Jokinen. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. A. Jokinen, K. Juhila, E. Suoninen. Diskurssianalyysi liikkeessä, Tampere, 1999. Lk 130. [Edaspidi *Jokinen 1999*.]

2.1. Kuidas räägitakse Ameerika Ühendriikidest?

Järgnevas antakse ülevaade sellest, missuguse hoiaku võtavad analüüsivad autorid Iraagi sõja suhtes ja kuidas avaldub nende suhtumine Ameerika Ühendriikidesse. Enn Soosaar kasutab Ameerika Ühendriikidest kõneldes positiivse tähendusega nimetust *partner* ja seostab selle Eestiga (*Eesti transatlantiline partner*), leides, et Eesti asi ei ole tekitada temaga vastasseisu, vaid järjest keerulisemateks muutuvates olukordades teda toetada ning talitseda. Argumentidena ei esita ta siiski Ameerika Ühendriikide teeneid Eesti ees, vaid kasutab Ühendriikide endiste teenete loetelu maailma arengus. Ta kiidab ameeriklasi ja avaldab arvamust, et ajaloolle tagasi vaadates peaks neile tänulikud olema: *Aga eelkõige tänu just ameeriklaste otsustavusele ning abile denatsifitseeriti Saksamaa, demilitariseeriti Jaapan, aidati suurkatastroofijärgne Euroopa jalule, mõrastati sotsialismikolossid, lõpetati tapatalgud Balkanil, anti Afganistanile võimalus rahunemiseks.*

George Bushile tunneb Soosaar isegi kaasa. Argumendina kasutab ta kriitikute poolt väljatoodud negatiivsete omaduste liialdatud ümbersõnastamist, et sellega vastuargumentide usutavust vähendada ja naeruvääristada: *George Bushi lugu on hoopiski täbar. Talle istutatakse sarved pähe ja saba taha. Ameeriklased muudetakse sõjaõhutajateks, kes hauvad kurikavalat maailmavallutamise plaani ja lõhuvad suurpiirkondade stabiilsust, et kehtestada oma mõjuvõimu Vanas Maailmas, Lähis-Idas, Kesk-Aasias.* Ümbersõnastamise käigus konstrueeritakse ameeriklaste asemel aktiivseteks tegijateks kritiseerijad (*istutatakse pähe, muudetakse sõjaõhutajateks*). Autor kasutab siin umbisikulist tegumoodi, jätab täpsemalt määratlemata, kes need sarvede päheistutajad ja sõjaõhutajateks muutjad on.

Mihhail Lotman väljendab oma suhtumist tugevate hinnanguliste adjektiividega, leides, et vastutuse veeretamine Ühendriikidele ja isiklikult Bushile pole *mitte üksnes ebaõiglane, vaid lühinägelik ja rumal.* Ka tema kasutab argumendina Ameerika Ühendriikide varasemate teenete loetlemist, aga mitte maailma, vaid Eesti aspektist. Tema arvates on *meil Eestis omad põhjused mitte kaasa minna Lääne-Euroopas leviva antiameerikaliku hüsteeriaga: kogu Nõukogude okupatsiooni vältel oli vaid*

üks riik, mis toetas Eesti iseseisvuspürgimusi **mitte üksnes sõnaliselt, vaid ka** säilitas teatud tasandil Eesti diplomaatilise esindatuse. See riik oli Ameerika Ühendriigid. Ka võimalike tulevaste konfliktide puhul loodame me ennekõike **kirutud ameeriklaste abile, mitte** Prantsusmaale, Saksamaale ega isegi mitte Iraagile. Lotmani tekstis tuleb selgelt esile arvamus, et me peame Ameerika Ühendriikidele olema tänulikud, sest see riik on meid toetanud ja loodetavasti teeb seda ka tulevikus. Negatiivset suhtumist Ameerika Ühendriikide kritiseerijatesse väljendatakse tugevate vastandustega (*vaid üks riik; mitte üksnes sõnaliselt, vaid ka...; ...ennekõike ameeriklaste abile, mitte...*) ja emotsionaalselt laetud sõnavaraga (*antiameerikalik hüsteeria, kirutud ameeriklased*).

Lotman sõnastab ümber ka üldlevinud argumenti, et Iraagi sõja põhjuseks on Ameerika Ühendriikide majanduslikud ja geopoliitilised huvid: *Mis puudutab majanduslikke huvisid, siis on Ameerika huvid Iraagis üksnes need, et toodetaks maksimaalselt palju naftat ja seda müüdadaks takistamatult, tagades selle tooraine odava hinna*. Lotman tugevdab oma argumenti liialdava fraasiga *üksnes need*. Ta näitab, et Ameerika Ühendriigid ei lähtu mitte ainult oma huvidest, vaid tegutsevad teiste kasu nimel suisa enda kahjuks, seades Ühendriigid nii soodsasse valgusse: *Selle asemel me näeme, et juba mitu Ameerika valitsust piirab vägisi Iraagi naftatootmist, tekitades muuseas ka oma majandusele otseselt kahju*.

Kadri Liik kasutab teistsugust argumentatsiooni — ta jaotab vaadelava objekti kaheks (Ameerika Ühendriikide tegevus ja selle representeerimine avalikkusele). Ta möönab üht (USA võitleb küll õige eesmärgi nimel), kuid peab negatiivse suhtumise põhjuseks teist (*hämmastavalt halb diplomaatia* on viinud kurva tulemuseni: Bush ei ole suutnud maailmale seletada, miks ta Iraaki sõdima läheb). Kadri Liik jätab täiesti kõrvale Ameerika Ühendriikide tegevuse (mis eesmärk see “õige eesmärk” on, mille nimel USA võitleb, ja kas see ikka on “õige”) ja analüüsib oma artiklis põhiteemast eraldatud osaprobleemi, asja esitamist avalikkusele. Tema artikkel on vormiliselt neutraalne, kuid fokuseeritud vaid ühele aspektile. Autori enese pooldav seisukoht väljendub lauses *Ent — kui USA oma eesmäärke sujuvalt ja järjekindlalt põhjendada ei suuda, ei tähenda see automaatselt, et eesmärgid ka ise valed oleksid*. Seega ta pooldab ameeriklaste tegevust, aga väljendab seda kaudselt

eituse eitamise kaudu (...ei tähenda,...et eesmärgid... valed oleksid) ja argumente esitamata. Samal ajal ta mõistab ka kritiseerijaid, aga sõnastab ümber kritiseerimise põhjuse.

Daniele Monticelli on sõja vastu ja kritiseerib Eesti seisukohta, süüdistades Eestit kaudselt (tingimusliku kui-kõrvallause vormis) mõjutatavuses ja otsustusvõimetuses: *Kui soovitakse säilitada oma iseseisev mõtlemis- ja otsustusvõime meedia ja riigi tasandil, tuleks praegusel juhul lähtuda väga lihtsast küsimusest: kas sõda Iraagi vastu on õigustatud?* Argumendina on kasutatud apelleerimist Eesti imagole ja enesuhkusele. Autor võtab endale Eesti suhtes ka õpetajarolli, soovitades, mida tuleks teha. Samal ajal pehmenab ta direktiivsust siiski konditsionaalivormiga.

Monticelli vaeb ka sõja põhjusi, fokuseerides oma tähelepanu ise ümbersõnastatud osale sõja põhjustest: *Muude põhjenduste puudumise tõttu tuleb minu arvates nõustuda oletusega, et Bushi kavandatava sõja tõeliseks eesmärgiks on tagada kontroll Iraagi nafta üle ja laiendada USA sõjaväelist kohalolekut ja mõjusfääri ida suunas, nagu tehti nii Afganistanis kui selle lähedal asuvates riikides.* Fraas muude põhjenduste puudumise tõttu esitatakse siin nominalisatsioonina, vaikimisi eeldatava väitena, mida sellisel kujul ei saa kuidagi kahtluse alla seada. Ka sõnastatud põhjust ei esita autor enda nimel, vaid argumenteerib laiemale arvajakonnale, millega tema sama meelt on (*tuleb nõustuda oletusega*). Monticelli läheb oma väite juures koguni nii kaugele, et ei räägi mitte enam Ameerika Ühendriikide kavandatavast sõjast, vaid paneb kõige eest vastutama Bushi. Samas ei ole ta seda seisukohta esitanud oma väitena (lause reema-osas), vaid antuna ja just nagu teadaoleva lähtekohana (lause teema-osas). Võrdsustades Iraagi sündmused Ameerika Ühendriikide käitumisega mujal (...nagu tehti nii Afganistanis kui selle lähedal asuvates riikides), väljendab autor oma totaalset vastuseisu Ühendriikide poliitikale laiemalt, mitte üksnes Iraagi sündmustele.

Monticelli vastandab üsna selgelt Ameerika Ühendriigid ja Euroopa, kus mustvalgelt öelduna esimene neist on "halb" ja teine "hea": *Loodan, et Euroopa, tugevdades oma poliitilisi esindusorganeid, suudab lähikuudel või -aastatel pakkuda teistsuguseid visioone maailma probleemide lahendamiseks, kui on need, mis valitsevad praegu ja tõenäoliselt ka*

tulevikus USA juhtkonnas. Siit väljendub arusaam, et ega Ameerika Ühendriigid tulevikuski pole võimalised teistmoodi tegutsema.

Eiki Berg viib oma argumentatsiooni laiemale taustale, rääkides sõja poolt ja vastu üldises tähenduses, konkretiseerimata seda Iraagi ja Ameerika Ühendriikide vahelise konfliktina. Ta on oma artiklis seisukohal, et sõda mis tahes maailma nurgas ja kui tahes õiglastel motiividel murendab korda, rahvusvahelise õiguse alustugesid ja stabiilsust tervikuna maailmas. Sellest aspektist süüdistab ta Eestit avalikult (*kohe avameelselt, nagu mõni lapsesuu kunagi*) sõja poolele asumises. Ta kritiseerib oma artiklis Eesti välispoliitika kujundajaid, kes usuvad, et kiire ja võidukas sõda aitaks kaasa rahvusvahelise julgeoleku kindlustamisele. Berg peab taunitavaks, et sõda õigustatakse rahu taotlemisega. Oma seisukoha väljendamiseks kasutab ta selgelt negatiivse konnotatsiooniga väljendeid *topeltstandard* ja *silmakirjalikkus* (*samas topeltstandardeid ja silmakirjatsemist vähimalgi moel varjamata*). Ta on Eesti välispoliitikute seas välja öeldud arvamuse suhtes ülikriitiline ja teravdab oma kriitikat veelgi värvikate metafooridega: *Me oleme ka piisavalt nutikad, et vajadusel appi võtta Hitleri võrdkuju II maailmasõja nüguripäevadest. Sest mis on lubatud suurtele, pole mõeldav väikestele, ning et sellest supist terve nahaga välja tulla, tuleb tuua ohver sõjaaltarile.*

Berg räägib Eesti kõrval kaude siiski ka Ameerika Ühendriikidest, ilma nime nimetamata, mistõttu üldistamine suurendab veelgi tema kriitilist suhtumist: *Kui mõni riik arvab, et tal on eelisõigused või midu privilegeeritud staatus, siis see loob pretsedendi üha uutele rahvusvahelise õiguse põhimõtete rikkumistele.*

Marek Laane kaalub oma artiklis sõja puhkemise põhjusi. Tema artikkel on võrdlemisi neutraalse sõnavaraga, ometi on märgata autori suhtumine: ta on sõja vastu. Ta väljendab oma suhtumist juba artikli alguses retoorilise küsimusega (*Miks ja mis õigusega küll USA ning nende kaaslased sõda alustavad?*), mille vorm sisaldab implitsiitselt eitavat hinnagut (*mis õigusega küll... sisaldab peidetud vastust, et õigust ei ole*). Laane ka vastab: *Vastus küsimuse teisele poolele on tegelikult lihtne, kuigi vähe on neid, kes seda nii tahaksid sõnastada: tugevama õigusega. USA on Laane sõnul viimasel kümmekonnal aastal ainuke riik, mis maa-*

ilmas loeb ja kellele pole vastast. Ameerika Ühendriikide nimetamine tugevama õigusega riigiks on Iraagi-diskursuses üsna levinud.

Laane analüüsib ka põhjusi, miks sõda alustatakse. Ta räägib üldiselt, ilma oma isiklikku seisukohta otseselt avaldamata. Laane viitab, et kindlasti ei ammendu kogu olukord põhjustega, mis on *ametlikult esiplaanil ehk Iraagi ilmajätmisega massihävitusrelvadest*. Ta leiab, et Iraak on piirkond, mis tänu oma ressursidele läheb korda kogu maailmale. Ta avaldab oma arvamust pehmelt, rääkides üldiselt ressursidest, ilma neid veel otseselt naftaks nimetamata. Samal ajal ei väljenda ta oma isiklikku arvamust, vaid nimetab seda marksistide seisukohaks, vastandades sellele mittemarksistide seisukoha: *Sõda ei käi nafta pärast, kuid päev pärast sõda pöörleb küll kõik nafta ümber*. Laane ise ei astu kummagi rühma poolele ja leiab, et tulevik näitab, kellel on õigus. Ta siiski ennustab, et *tosina aasta taguse (Kuveidi) kogemuse põhjal võib naftateooria vastastel rohkem õigus olla*, pehmendades oma arvamust modaalverbiga *võima*.

Laane lõpetab positiivse noodiga, pannes lootuse Ühendriikide õiglasele käitumisele: *Kui ka on väheusutav, et USA-l õnnestuks Iraagi nafta oma kontrolli alla saada, tuleb vähemalt loota, et Ühendriikidel jagub mõju selleks, et võimalik naftatulu jõuaks valitsejate tasku asemel, kuhu see praegu pidurdamatult voolab, lähemale tavalistele iraaklastele*.

Indrek Tarand kritiseerib oma artiklis pigem Eestit ja eestlaste suhtumist Iraagi küsimuses, kasutades selleks emotsionaalset keelt. Tema arvates jälgime me Iraagi sõda kui *spordivõistlust, kus on omad lemmikud, kellele põialt hoida. Tunneme uhkust täpsete pommide üle ning kaifime startivaid hävitajaid ja rakette*.

Ka Indrek Tarand ei väljenda oma suhtumist otse, ometi kumab selle kriitika tagant vastu sõjavastane olek, kus koos Eesti kritiseerimisega kritiseeritakse ka Ameerika Ühendriike. Ta nimetab meid *Ameerika väikesteks fännideks Läänemere kallastel: Loodame salamisi, et need relvad ja sõjamehed kaitsevad ka meie julgeolekut, et Ameerika ei unusta oma väikest fänni Läänemere kallastel*. Sõnavalikus sisaldub annus irooniat. Ta püüab leida ka vastust küsimusele, miks me oleme USA liitlased: *tunnustades USA õigust rünnata ilma ÜRO mandaadi uuendamiseta, tunnistasime tegelikult ebameeldivat printsipi — kellel jõud, sellel õigus. Ja oma*

jõust suure ohu korral oleme enamgi kui teadlikud. Taas viidatakse siin tugevama õigusele, nimetades seda *ebameeldivaks printsiibiks* ja viies selle nimetaja alla ka *USA õiguse rünnata*. Selline seostamine laiendab ebameeldivuse hinnangu Eesti pragmaatilisele seisukohale, et meiegi saame sellest tugevusest loota kasu.

Ka Voldemar Kolga ei avalda oma seisukohti otse ja sirgjooneliselt. Ta räägib eestlaste positsioonist selles konfliktis, vaadeldes seda psühholoogi pilguga. Kolga vastandab Eesti kogu maailmaga: kui mujal maailmas on sõjavastased demonstratsioonid, siis meie inimene peab *selle psühhodramaatilise auru enda sisse jätma, mis võib lõhata aga katla*. Sellises väites peitub hoiatus, mis võib juhtuda, kui sõjavastast hoiakut ei saa vabalt avalikustada, ja ka implitsiitne eeldus, et eesti rahvas tegelikult tahaks korraldada sõjavastaseid demonstratsioone, aga mingil põhjusel (millel Kolga pikemalt ei peatu) ei saa seda teha. Kolga nimetab Ameerika Ühendriike maailmavalitsejaks, suureks ja võimsaks, kellega on psühholoogiliselt lihtsam olla ühes pundis. Kolga vastandab Eesti riigi ja eestlased, väljendades sellise jaotusega oletust, et riigil ja rahval on erinev suhtumine: *Teist teed praktiliselt ei ole meile antud, kuna siis oleksime sunnitud võtma rüüvastase positsiooni*.

Eesti kui riigi tegutsemist nimetab Kolga kannuste teenimiseks Ameerika Ühendriikide ees, millest siiski ei pruugi olla kasu NATOsse saamisel.

Iraagi-diskursuses tekib kaks selget osapoolt. Ühed autorid toetavad Ameerika Ühendriike (Enn Soosaar, Mihhail Lotman, ka Kadri Liik). Argumentideks on tänulikkus ja pragmaatilisus. Põhjendustena esitatakse kas Ameerika Ühendriikide teened maailma mastaabis või Eesti seisukohalt. Ameerika Ühendriikidest räägitakse kui partnerist, kelle abile me saame loota tulevikus, kui me teda nüüd toetame. Sõja enda õigustatus või õigustamatus jääb pigem tagaplaanile. Teised autorid (Daniele Monticelli, Eiki Berg, Marek Laane, Indrek Tarand, ka Voldemar Kolga) kritiseerivad Ameerika Ühendriike ja Eesti valitsust meie avaliku seisukoha eest. Nemad nimetavad Ameerika Ühendriike “tugevama õigusega” riigiks, kelle tugevust me tunnistame omakasu huvides ja kelle silmis me oma ametliku käitumisega püüame plusspunkte teenida.

2.2. Kuidas räägitakse Iraagist ja Saddam Husseinist?

Kui George Bushist räägiti üsna neutraalselt, siis suhtumine Saddam Husseinile on emotsionaalsem. Osa autoreid vastandab oma tekstis Saddam Husseinile ja maailma ning viitab, et Hussein ohustab kogu maailma. Teised vastandavad jällegi Saddam Husseinile ja iraklased, kellele temast vabanemine head teeks. Enn Soosaare tekstist tuleb selgelt välja vastandus Husseinile ja maailm. Ta jagab Saddam Husseinile eriti värvikaid tiitleid, nimetades teda *võimu anastanud türanniks, kes on valla päästnud kaks sõda naabrite vastu, teinud kaasmaalaste elu põrguks ja vilistanud jultunult ÜRO Julgeolekunõukogu paarikümne resolutsiooni peale*. Veel nimetab ta Husseinile väikeseks diktaatoriks ja veriste kätega diktaatoriks. Samal ajal ei räägi Soosaar ainuüksi Husseinist, vaid üldistab ja toob oma seisukoha tugevdamiseks tema taha kõik türannist valitsejad: **Husseinitaolised piirkondlikud võimuhullud kujunevad inimkonnale järjest tõsisemaks probleemiks, küsimus on ikkagi selles, mida teha pükki pääsenud hulludega, kes võivad ohustada suurema regiooni rahu**.

Teised autorid on Iraagist rääkides ja Saddam Husseinile nimetuste jagamisel veidi tagasihoidlikumad. Kadri Liik toob vastanduse Husseinile versus maailm sisse alles artikli lõpus, nimetades Saddam Husseinile diktaator Husseiniks: *Iraagist rääkides tasuks siiski mõelda diktaator Husseinile, tema räpastele relvadele ja sellele, kuivõrd palju parem koht on maailm ilma nendeta*.

Seevastu Marek Laane vastandab Saddam Husseinile ja iraklased. Tema arvates on *ainuke põhjus, mille pärast tasub seda sõda pidada — et Iraagi elanikud saaksid unustada viimase veerandsajandi sünguse ning elada oma maal nii, nagu nad ise tahavad, talumata inimvaenuliku türanni vägivalatsemist*.

Ka Indrek Tarandi tekstist selget vastandust ei leia. Küll võib aga artiklist välja lugeda, et tema sümpaatia kuulub iraklastele. Ta nimetab neid lihtsateks inimesteks, kelle elukeskkonna ja elu sõda paratamatult hävitab. Samuti ei kerki Voldemar Kolga tekstist esile selget vastandust. Siiski tundub, et temagi tunneb kaasa iraklastele, nimetades neid *kannatavaks rahvaks (muide keegi ei kutsu Saddami toetama, vaid olema solidaarne kannatava rahvaga)*.

Kui vaadata, kuidas Saddam Husseinini nimetatakse, siis enamasti räägitakse temast ees- ja perekonnanime kasutades. Huvitav on see, et nii Kadri Liik kui Voldemar Kolga kasutavad muuhulgas ka nimekuju Saddam. Eesnime kasutamine viitab tuttavlikkusele, signaliseerib, et meil pole vaja hoida distantsi. Siit võib teha järelduse: Saddam Husseinist on nii palju räägitud, ta on tõusnud meie kõigi huviorbiiti, nii et lubame endale nimetada teda tuttavlikult eesnime pidi. Seda enam pole vaja Saddam Husseiniga distantsi hoida, et ta sümboliseerib kogu maailmas "kurjuse kehastust".

3. Autori positsioon ja staatus

Retoorilise analüüsi seisukohalt on oluline vaadata ka seda, kuidas autori isik on seotud esitatava väitega: kas autor seob end sellega või hoopiski eemaldab sellest. See, et väidet ei esitata oma nime all, vaid autor esineb pelgalt argumenti edastajana — justkui esitab mingit üldist teadmist või kellegi teise ütlust —, on viis toota neutraalsust ja vältida seletamiskohustust.⁷

Analüüsitud tekstides räägivad enda nimel Enn Soosaar, Daniele Monticelli, Mihhail Lotman ja Indrek Tarand. Nad väljendavad oma isiklike seisukohti valdavalt *mina*-vormis rääkides. See tähendab, et nad ei peida oma arvamust üldiste tõdede ega umbisikulise tegumoe taha, vaid ütlevad otse, mida arvavad. Kõigis tekstides mõjub *mina*-vorm emotsionaalsena, selle kaudu deklareeritakse jõuliselt oma subjektiivset seisukohta, näiteks

Enn Soosaar: *Ma ei usu, et seda, kuidas toimib inimeste kujundatud maailm, saaks mõista mõne lihtsa kontrastidele ülesehitatud mudeli abil. Veel enam: mul on kuri kahtlus, et Husseinini-taolised piirkondlikud võimuhullud kujunevad inimkonnale järjest tõsisemaks probleemiks.*

Daniele Monticelli: *Kui minu kodumaa peaminister Silvio Berlusconi ruttab töötama täielikku toetust USA presidendile, on minul sõjavastase itaalllasena täna vähemalt võimalik öelda: «Ich bin deutsh, je suis français.»*

⁷ Jokinen 1999. Lk 136–137.

Indrek Tarand: *Ma ei karda* nii väga maailmakorra muutumist ühepolaarseks, ehkki selles vältimatult sisalduvad ohud meiegi julgeolekule. *Ma ei pelga ka*, et see sõda lööb meile tuntud tsivilisatsiooni majanduse täiesti sassi. *Ei tunne hirmu*, et fanaatilised terroristid valivad Tallinna paigaks, kus kättemaksuakte korraldada.

Huvitav on siinjuures see, et *mina*-vorm kaasneb just eitava lausega. Selle kaudu justkui rõhutakse enese eristaatust, teisel arvamusel olekut üldsusest.

Mihhail Lotman kasutab *mina*-vormi ka emotsionaalse mõjutusvahendina: *Olgu kohe rõhutatud, et mina olen samuti põhimõtteliselt igasuguse vägivalla ja sõjategevuse vastu. Ka Iraagi sõda, mis meid ilmselt varsti ees ootab, tekitab minus* juba ette valu ja südametunnistuse piinu: *tunnen* neid alati, kui kusagil hukuvad süüitud inimesed ja *ma ei suuda* neid kuidagi aidata. Lotman rõhutab siin oma tundeid, näidates end humaanse inimesena. Samal ajal väidab ta hiljem: kui muud üle ei jää tuleb Hussein siiski kõrvaldada.

Daniele Monticelli kasutab autoritest ainsana fraasi *minu arvates*. Ta ei väljenda oma arvamust üldise objektiivse tõena, vaid räägib subjektiivsest vaatepunktist: *Minu arvates on Postimehe otsus tervitada kaheksa riigi toetuskirja USA-le vägagi vaieldav, eriti viisil, kuidas seda on põhjendatud*.

Oma isiku on tekstist täielikult distantseerinud poliitik Eiki Berg ning ajakirjanikud Kadri Liik ja Marek Laane, nemad oma isiklikku arvamust otse ei avalda. Nende tekstis kõnelevad asjad enda eest, asjad juhtuvad iseenesest, lausetest puudub aktiivne tegija, subjekt on jäetud implitsiitseks. Eiki Berg kasutab oma tekstis umbisikulist tegumoodi ja üldist väljenduslaadi, kus ta jätab tegijad nimetamata: *Nii sünnivad hirmu- ja õudusjutud, mis õigustavad Eesti positsioonitust sõja ja rahu teemadel. Nii peetakse vajalikuks teha otsuseid ilma üldrahaliku aruteluta. Ja nii nähakse ebakindlas rahus suuremat ohtu maailma rahule kui üht kindlat sõda*.

Ka Kadri Liigi tekstis pole ühtki aktiivset tegijat. Ta väljendab oma seisukohti üldiste tõdedena ja tugevdab oma argumente äärmuslike väljenditega: *ilmne on, üsna selgelt, tegelikult põhjuseks*.

Oma argumendi toetamiseks kasutatakse veel asjatundja ütlusega tugevdamist ja statistilisi andmeid. Üks vahend konsensuse loomiseks on just tsitaatide kasutamine. Otsese tsitaadi kasutamisega tuuakse kellegi teise hääl oma argumenti toetama. Nii saab näidata, et argumendi esitaja ei ole oma väitega üksi, vaid ka keegi teine näeb ja kogeb asja samal viisil.⁸ Ka statistilised andmed tugevdavad argumenti, sest nad esitavad meile selgeid ja mõõdetavaid teadmisi. Näiteks Marek Laane toetab oma väidet rahvusvahelise õiguse klassiku Emer de Vatteli tsitaadiga. Ka Voldemar Kolga viitab oma tekstis mõistet kognitiivne dissonants seletades psühholoog Festingerile. Samuti kasutab Kolga oma seisukoha tugevdamiseks statistilisi andmeid: *Nii oli laupäeval Helsingis väljas rohkem kui 20 000 sõjavastast, rääkimata miljonitest mujal maailmas.* Siin loob ta vastanduse: mujal maailmas toimuvad miljonite meeleavaldused, aga meil Eestis ei avalda oma meelt keegi.

Lisaks *mina*-vormile ja umbisikulisele, üldisikulisele väljendusele kasutavad analüüsivad autorid oma seisukohtade väljendamisel *meie*-vormi. Ka *meie*-retoorika on oma argumendi konsensusega tugevdamise võte. Selle kaudu antakse teada, et väite taga ei ole väite esitaja üksi, vaid ta esineb suurema hulga nimel.⁹ *Meie* viitab ühtsele subjektile, mis vestluse teatud etapil kõneleb, mõtleb, tunneb ja tegutseb identsena.¹⁰ *Meie*-vormi kasutamine on tavaline siis, kui kõneleja püüab oma väite taha tuua kogu kollektiivi. Näiteks Daniele Monticelli toob *meie* taha kogu Euroopa ja samastab meid eestlasi eurooplastega (*Aga tänu ühisele Euroopale ja nende riigijuhtide olemasolule, kes esindavad oma rahva seisukohti, on meil, eurooplastel, siiski üks väljapääs.*), seevastu Mihhail Lotman räägib meist vastupidi ainuüksi Eestina, justkui vastandab meid Euroopaga (*Meil Eestis on omad põhjused mitte kaasa minna Lääne-Euroopas leviva antiameerikaliku hüsteeriaga.*).

Huvitav on see, et analüüsitud artiklites kasutavad autorid *meie*-vormi eestlaste ja Eesti riigi tegevuse kritiseerimisel. Kord vastandatakse retooriliste võtetega Eesti valitsus ja Eesti rahvas, sel juhul ei ole *meie*

⁸ Jokinen 1999. Lk 138–139.

⁹ Jokinen 1999. Lk 139.

¹⁰ A. Merilai. Artur Alliksaare luule pragmaatika I. — Akadeemia, nr 10, 1995. Lk 2101.

nõus valitsuse tegevusega. Näiteks Eiki Bergi tekstist võib tunda selget kriitikat ja irooniat Eesti valitsuse aadressil, tema *meie* tähistab üksnes valitsust: *Me oleme ka piisavalt nutikad, et vajadusel appi võtta Hitleri võrdkuju II maailmasõja näguripäevadest. Enesealalhoiuinstinkt sunnib meid ajas tagasi vaatama ja usinalt liitlasi valima... Me oleme ka üli-osavad sõnade ringmängus, sest rahvusvaheline julgeolek võib tähendada seda, teist ja kolmandat vastavalt meie hetketaotlustele ja ambitsioonidele.*

Sama kriitiline on oma tekstis ka Indrek Tarand. Tema *meie* koondab aga enda alla nii Eesti valitsuse kui ka rahva, keda irooniliselt vastandatakse muule maailmale: *Tunneme uhkust täpsete pommide üle ning kaifime startivaid hävitajaid ja rakette... Kaastunnet lihtsa inimese vastu, kelle elukeskkonna ja elu sõda paratamatult hävitab, me peaaegu ei tunne. Ammugi ei viitsi me üle lugeda Tammsaare (ikka Antoni, mitte Tiidu) mõtteid sõjast.*

Tarandi *meie* sisaldab tubli annuse irooniat. Kriitika avaldub eituse kaudu, mida tugevdab veelgi hinnanguline adverb *ammugi*.

Seistes USA liitlaste reas, peaksime tundma uhkust oma võime üle printsipiide nimel pingutada ja ohvreidki tuua. Aga me hoopis reheapitsemise ja kinnitame, et meilt seda ei paluta.

Siin on kriitika väljendusvahendiks konditsionaalivorm ja vastandus (*peaksime..., aga me hoopis*).

Voldemar Kolga tekst on eripärane selle poolest, et tema kasutab oma tekstis läbivalt *meie*-vormi. Eesmärk on ilmselt esineda mitte enda nimel, vaid pigem sõnastada lugejate kujuteldavat seisukohta. Ka tema kasutab *meie*-vormi kritiseerimiseks, temagi *meies* peitub annus irooniat. Ta kritiseerib sümboolset *meie inimest*, kelle vabadusi kammitseb riigi seisukoht. *Meie inimene* on Kolga tekstis midagi erilist, mis vastandub kogu maailmale: *nii tekibki tunne, et oleme siin mingid erilised inimesed, kes ei käi maailmaga ühte jalga.*

Kolga on eriti irooniline, luues seoseid *meie* inimese ja nõukogude inimese vahel: *Meie inimene kuulab ju tähelepanelikult, mida ütlevad ülemused.* Samas annab ta ka mõista, et *meie* riik tegutseb nii, nagu tegutseti nõukogude ajal: *Ei taha me ju olla riik, kus valitseb üks ja ainuõige arvamus, mis langeb kokku valitsuse omaga. See lehkab juba millegi järele.*

4. Kokkuvõte

Analüüsitavad tekstid kajastavad erinevaid arvamusi. Ükski autoritest ei ole sõja puhkemise poolt, kuid sõda peavad õigustatuks Enn Soosaar, Mihhail Lotman ja Kadri Liik. Ühed autorid hoiavad Iraagi konfliktis Ameerika Ühendriikide poole, leides, et meie kohustus on Ameerika Ühendriike toetada. Sellisel arvamusel on eelkõige Enn Soosaar ja Mihhail Lotman. Nad räägivad Ameerika Ühendriikidest kui partnerist ja riigist, kellele meie tänuvõlglast oleme, väljendades lootust, et kui me USA poolt oleme, on ta meie “päästepaadiks” ka tulevikus. See tähendab, et lähenemine on Eesti-keskne ja pragmaatiline. Teised autorid (Daniele Monticelli, Eiki Berg, Marek Laane, Indrek Tarand, Voldemar Kolga) astuvad Ameerika Ühendriikidega opositsiooni ja leiavad, et Iraagi sõda ei ole põhjendatud ega lahenda probleeme. Mõni neist teeb seda küll varjatumalt, teine ütleb otse välja. Sõja kritiseerijad räägivad Ameerika Ühendriikidest kui “tugevama õigusega” või privilegeeritud staatusega riigist, kelle õigust me tunnistame seetõttu, et sellest võib meilegi kasu olla.

Saddam Husseinis kohta on argumendid üheselt hukkamõistvad. Erinevus on vaid selles, kas vaadatakse tema ohtlikkust üksnes Iraagi või maailma seisukohalt. Seejuures nii Enn Soosaar kui ka Kadri Liik näevad Husseinis ohtu kogu maailmale. Kadri Liik toob sõja õigustuseks ainsana argumendi, et maailm oleks “parem koht ilma Husseinis ja ta räpaste relvadeta”. Samal ajal Marek Laane näeb Husseinis ohtu eelkõige iraaklastele ja nimetab sõja õigustuseks argumendi, et siis “saaksid Iraagi elanikud unustada viimase veerandsajandi sünguse ning elada oma maal nii, nagu nad ise tahavad”.

Saddam Husseinis ja iraaklaste rasket olukorda argumentatsioon Eestiga ei seostata. Ka Ameerika Ühendriike ei vaadata tekstides konkreetselt kui Iraagi vabastajat või iraaklaste päästjat, vaid abstraktsemalt kui välissõja pidajat, mida erinevate argumentidega siis õigustatakse või taunitakse.

Analüüsitavatele artiklitele on omane see, et Eestit püütakse selles konfliktis paigutada mingile positsioonile Euroopa–Ameerika konfliktis, mitte aga Iraagi suhtes. Sõjavastane Daniele Monticelli samastab eest-

lased eurooplastega, seevastu Mihhail Lotman vastandab Eesti Euroopaga.

Artiklitest on näha, et lähenemine Iraagi konfliktile on Eesti-keskne, mitte maailmapoliitiline. Poliitik (Eiki Berg) ja ajakirjanik (Kadri Liik) distantseerivad end tekstist enam, kasutades üldisikulist ja umbisikulist väljendust. Nad eemaldavad end oma väitest, vältides nii isiklikku vastutust. Samal ajal teised autorid väljendavad isiklike seisukohti rohkem *mina*-vormis. Kritiseerimiseks kasutatakse artiklites *meie*-vormi, mis samuti demonstreerib käsitluse Eesti-kesksust. *Meie*-väljendust analüüsid tuleb välja Eesti valitsuse ja rahva vastandamine. Kui *meie* neid liidab, siis on väljendus ironiline.

Kuna analüüsitavaid tekstide hulk on väike, ei saa nende põhjal teha veel kaugeleulatuvaid järeldusi. Küll on uurimisobjektiks olev teema avar ja pakub mitmekesist uurimisainest edaspidisekski.

Karen Kuldnohk (M.A.),
KVÜÕA keelekeskuse keeleteimetaja-korrektor